

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТІ МОЛОКА

В.В. ЗУБЧЕНКО, аспірантка*

Білоцерківський національний аграрний університет

Узагальнено зарубіжний та вітчизняний досвід державної підтримки ефективного розвитку сільськогосподарської кооперації. Доведено економічну доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та розроблено рекомендації щодо їх розвитку.

Сільськогосподарська кооперація є одним із основних напрямів консолідації ресурсного потенціалу дрібних сільськогосподарських товаровиробників з метою формування та посилення їх конкурентних переваг на ринку. Більш ніж сторічна історія існування сільськогосподарських кооперативів у провідних країнах світу доводить високу ефективність сільськогосподарської кооперації у організації виробничої діяльності, її кредитуванні та фінансуванні, реалізації виробленої продукції. Узагальнення зарубіжного досвіду свідчить, що у кожній країні становлення та розвиток кооперації відбувалося різними шляхами, але її мета у всіх країнах була єдиною – досягнення економічного росту та виробничої ефективності, підвищення продуктивності праці, посилення ринкових позицій на ринку через концентрацію попиту і пропозиції, а також поліпшення якості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання активізації розвитку сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі економіки України та обґрунтування організаційно-правових умов їх функціонування

---

* Науковий керівник – **О.М. Варченко**, д-р. екон. наук, професор.

розглядалися в наукових працях П. Березівського [1], Ф. Горбоноса [2], В. Зіновчука [3], М. Маліка [4], В. Месея-Веселяка [5], Л. Молдаван [6] та багатьох інших. Проте, окремі питання практичної організації кооперативних підходів у діяльності сільськогосподарських товаровиробників з виробництва та збуту молока, залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень із урахуванням досягнутого рівня їх розвитку в досліджуваній галузі.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, узагальнення та порівняння.

Результати досліджень. Дослідженням встановлено, що у провідних країнах світу широкого розвитку набули сільськогосподарські кооперативи, які виступають ініціаторами довгострокових партнерських відносин між сільським господарством та іншими галузями агропродовольчого сектору. Сільськогосподарські кооперативи відіграють важливу роль у переробці, збуті сільськогосподарської продукції, виробничому обслуговуванні фермерів, маючи широку мережу власних переробних, збутових і обслуговуючих організацій. Так, через систему сільськогосподарських кооперативів реалізується до 80% продукції фермерів.

Дослідженням встановлено, що нині 99% молока та 80% м'яса, яке виробляється у Швеції, виробляється фермерами, які входять до кооперативів. Більше того, кооперативи є власниками молокопереробних підприємств. Так, найбільш відомим у світі виробником молокопродуктів є компанія Arla Foods, яка виникла у результаті об'єднання потужностей двох кооперативів: шведського Arla та данського MD Foods [7].

У процесі дослідження з'ясовано, у Фінляндії через кооперативи реалізується до 90% товарного молока. У Норвегії кооперативи забезпечують до 100% переробки і збуту молока, до 90% забою і переробки худоби, близько 80% збуту зерна, яєць та іншої продукції.

Серед країн Східної Європи відносно розвитку аграрної кооперації особливе місце посідає Польща. На відміну від інших країн Східної Європи, у цій країні збереглася сімейна структура аграрного виробництва, і фермерські кооперативи зберегли свою функцію зв'язуючої ланки між фермерами і ринком. Нині аграрні кооперативи європейського типу посідають стабільні позиції в сільськогосподарському виробництві та суміжних галузях (молочні кооперативи реалізують близько 80% молочної продукції, а кооперативні банки є основним джерелом кредитування фермерів).

Кооперативною структурою, близькою до західноєвропейської характеризується сільське господарство Словенії. Понад 100 кооперативів об'єднані в Кооперативний союз Словенії, де на кооперативи припадає понад 70% реалізації аграрної продукції. Особливо сильні позиції кооперативів цієї країни в молочному і м'ясному секторі.

У Франції налічується близько 650 кооперативів молочної спеціалізації. Сумарний оборот молочних кооперативів складає 7,1 млрд. євро (20% обороту сільськогосподарської кооперації). Молочна кооперація об'єднує більше 90 000 виробників молока, і створює більше 20 000 робочих місць. На національному рівні молочні кооперативи об'єднані в Національну федерацію молочних кооперативів (FNCL). На сьогодні французькі молочні кооперативи збирають 43% молока, що виробляють у Франції, проте частка кооперативних груп у його переробці складає лише 35% [8]. Таким чином, близько 15% зібраного кооперативами молока, надходить на переробку на приватні підприємства. Відмітимо, що у Франції значна кількість кооперативів спеціалізуються лише на збиранні молока, яке надходить на заводи приватних компаній.

Зазначимо, що сфера діяльності молочних кооперативів у провідних країнах світу включає збір молока у виробників, транспортування на молокопереробне підприємство та подальшу його переробку. Проте, часто вони позбавлені можливості інвестувати в переробну галузь, оскільки існує

жорстка конкуренція приватних компаній у даній галузі (так, наприклад, бельгійські невеликі молочні кооперативи займаються постачанням молока на місцеві заводи, що належать іноземним фірмам). Молокопереробні підприємства цілком залежать від своїх сировинних зон. Орієнтація до підвищення рентабельності виробництва спонукає кооперативи до укрупнення переробних підприємств, і, як наслідок – розширення радіусу сировинних зон. Цьому сприяє і організація первинної обробки молока (пастеризації) на фермі. Кооперативи, як правило, не лише збирають і переробляють молоко, але й забезпечують фермерів необхідними засобами виробництва – кормами, добривами і насінням для вирощування кормових культур, технікою, а також надають ветеринарні і консультаційні послуги.

Щодо розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, необхідно зазначити, що вона все ще перебуває в зародковому стані, хоча нормативно-правову базу для розвитку кооперативів уже сформовано. Так, Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» було прийнято ще в липні 1997 р. [9]. Встановлено, що за цей період спостерігається динамічний розвиток сільськогосподарських кооперативів (табл. 1).

Відомо, що обслуговуючі кооперативи є неприбутковими та створюються для надання послуг переважно членам кооперативу. Саме цей вид кооперативів набув широкого розповсюдження в Швеції, Данії та інших країнах Північної Європи. Шведські фермери ще в кінці XIX ст. зрозуміли, як вигідно бути членом кооперативу: адже купувати гуртом насіння та добрива набагато дешевше, а переробляти вироблену продукцію значно вигідніше на власному переробному підприємстві.

Узагальнення практики функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні переконує про економічну доцільність їх створення. Так, у Томашпільському районі Вінницької області з вересня 2005 р. досить результативно працює СОК "Надія", завдяки підтримці з боку районної та обласної влади, цей кооператив ефективно функціонує.

**Динаміка кооперативних формувань в Україні
(станом на 1 січня 2010 р.), од.**

	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009 р. до 2003 р., у %
Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, всього	1037	1055	1127	1044	970	979	923	89,0
із загальної кількості:								
переробні	86	70	72	77	66	61	55	64,0
заготівельно-збутові	172	170	162	149	143	138	120	69,8
постачальницькі	20	21	19	19	19	24	24	120,0
сервісні	314	324	360	309	277	275	260	82,8
багатофункціональні	406	424	446	429	421	437	393	96,8
інші	39	46	67	61	43	45	57	146,2
заготівельні пункти, всього	24840	24425	23610	22384	22362	21741	21491	86,5
із них: заготівлі молока	18237	11714	17301	17373	17724	17360	16611	91,1

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України.

На початку 2006 року його члени почали закуповувати гуртовими партіями корми, в серпні відкрили перший пункт із заготівлі молока, потім ще два. Зазначимо, що діяльність цього кооперативу певною мірою сприяла забезпеченню якості молока та підвищенню рівня ціни.

Нині СОК «Томашпільський районний агроторговий дім „Надія” об’єднує 618 молокоздавачів з половини сіл району, має 9 пунктів прийому молока і може заготовляти половину молока, яке виробляє населення району. Зазначимо, що до числа його засновників належать фізичні особи, а також кілька сільських рад, які входять на правах асоційованих членів. Інші юридичні особи відсутні: він незалежний та неприбутковий. За три останні роки кооператив заготовив 5844 тонни молока, за які населенню виплатив 8,5 млн. гривень, сплатив понад 145 тисяч податків і майже 97 тисяч перерахував до Пенсійного фонду. Крім того, 28 його працівників (в апараті 4 особи, а решта займається організацією приймання молока у селах) отримали зарплату на суму 1,5 млн. гривень. Високо оцінюючи досвід

Томашпільського району з кооперації молока, обласна влада вирішила поширити цей позитивний досвід на всю область.

Однак, навіть у непростій ситуації створення кооперативу може бути економічно вигідним, адже саме він повинен бути однією із сторін довготермінового договору поставки молока між переробним підприємством і населенням, бо укласти такий договір з кожним громадянином окремо переробні підприємства здебільшого не бажають. Крім того, за допомогою кооперативу можна було б започаткувати здавання молока за новою схемою. Ця схема передбачає не збір видоєного вручну молока від населення, а доїння корів у невеличкому доїльному залі. Це дасть можливість суттєво підвищити якість молока. Зрозуміло, що доїльний апарат у такому залі має бути найпростішим та найдешевшим, однак повинен забезпечити прийнятну якість молока. Такі апарати виробляють в Україні та за кордоном, і ціна їх коливається від трьох до десяти тисяч гривень. Потім видоєне молоко потрапляє в холодильник молокоприймального пункту, який в ідеалі розташований в одному або сусідніх приміщеннях. У результаті маємо молоко не гіршої якості, ніж на великій фермі. Взагалі ця схема вже була випробувана в Китаї і досить непогано себе зарекомендувала. Зазначимо, що у більшості випадків в Україні, господарства населення не можуть самостійно придбати необхідне обладнання для доїння та первинної обробки молока, яке необхідне для організації обслуговуючого кооперативу. Для цього необхідно посилити державну підтримку розвитку кооперативів. У даному випадку мова не ведеться про дотації або грошову підтримку (дотації не вирішують проблему якості), а про товарний кредит у вигляді доїльного обладнання, яке необхідне для підвищення якості молока та ціни на нього [9].

Зауважимо, що у більшості країн світу розвиток кооперативів забезпечується дієвою державною підтримкою. Так, кооперативне законодавство зазвичай передбачає пільги щодо оподаткування і кредитування аграрних кооперативів. Зокрема, прибуток, який розподіляється між пайовиками кооперативу, звільняється від податку,

оскільки податок з цього прибутку виплачується кооперативом. Держава також стимулює комерційні банки надавати кредити кооперативам.

На початкових етапах розвитку кооперації держава відіграла вагомую роль у створенні та зміцненні кооперативів, надаючи кооперативам підтримку у вигляді податкових пільг, субсидій, державних замовлень й нині у більшості країн сільськогосподарські кооперативи користуються багатьма пільгами. Наприклад, у Франції кооперативи одержують значні пільги з боку держави, але для їх створення потрібен дозвіл державних органів. Подальша діяльність кооперативів суворо контролюється державними органами, щоб уникнути появи «псевдокооперативів».

Основними інструментами державного регулювання діяльності кооперативів є пільгове оподаткування, пільгове кредитування і надання субсидій. У деяких країнах новостворені кооперативи протягом певного терміну частково або повністю звільняються від сплати податків. Найбільшими податковими пільгами користуються аграрні кооперативи Франції. Вони звільняються від податку на комерційні товариства (для звичайних комерційних товариств він складає 50% прибутку), податку на земельні ділянки, сплачують лише половину професійного податку, мають й інші податкові пільги. Істотні податкові пільги мають також кооперативи Данії та Іспанії [10].

У більшості країн, що розвиваються, кооперативний сектор є провідником державної політики і, в більшості випадків, контролюється регіональними лідерами галузі. Кооперативні підприємства цих країн великою мірою залежать від державної підтримки.

На нашу думку, саме кооперація є одним із засобів поліпшення умов життя для найменш забезпечених соціальних груп сільського населення. Невеликі кооперативи, що базуються на праці декількох сімей, здатні конкурувати з приватними підприємствами завдяки вищій стійкості до несприятливих змін на ринку. Саме кооперативи можуть забезпечити життєздатність сільської економіки віддалених і відсталих сільських районів,

де традиційно здійснюється гуртовий випас корів. Адже уже сьогодні селяни кооперуються при збиранні молока на одному з подвір'їв, а в підсобних приміщеннях встановлюються молочні танки з охолодженням. Деякі селяни займаються закупівлею молока у своїх сусідів, які не мають можливості займатися його реалізацією і переробкою.

Саме ці процеси згодом можуть дати початок міні-кооперативам з виробництва молочних продуктів на новому професійному рівні. Сучасні технології первинної переробки молока та інноваційне оновлення кооперативного транспорту дозволяють збільшити радіус збору та підвищити якість молочної сировини, що сприятиме укрупненню кооперативних молочних заводів і підвищенню їх рентабельності. Молочні кооперативи також можуть мати пункти продажу сільськогосподарської техніки, кормів, племінні станції тощо.

Висновки. Результати дослідження переконують, що розвиток сільськогосподарської кооперації та ефективне функціонування неможливе без всебічної державної підтримки розвитку кооперативних підприємств і формування кооперативного руху. В сучасних умовах господарювання пріоритетними напрямками такої підтримки мають стати: формування матеріально-технічної бази і виробничої інфраструктури кооперативних підприємств; надання податкових пільг, субсидій, здійснення державних замовлень; стимулювання комерційних банків надавати цільові кредити сільськогосподарським кооперативам, дієву державну підтримку їх розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівський П.С. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм : монографія. – Львів, 2007. – С. 1–22.
2. Горбонос Ф.В. Розвиток кооперації в ринкових умовах / Ф.В. Горбонос, Н.Ф. Павленчик / Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу : колективна монографія / За ред. П.С. Березівського. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2006. – 559 с.

3. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / В. В. Зіновчук та ін. / За ред. В. В. Зіновчука. – К. : Вища освіта, 2001. – 462 с.
4. Малік М.Й. До проблем розвитку підприємництва й кооперації на селі / М.Й. Малік, Л.М. Малік // Збірник наукових праць Подільського держ. аграрно-технічного у-ту. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17, Т. 2. – С. 527–529.
5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Матеріали Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 25–26 лютого 2010 р.) ; відп. ред. П.Т. Саблук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – С. 11–36.
6. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13–18.
7. Arla Foods – Closer to Nature with our milk and dairy products [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arla.com/about-us/our-company/organisation>
8. Présentation de la filière. — Coop de France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coopdefrance.coop/fr/34/lait-et-produits-laitiers>.
9. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. № 469/97–ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
10. Даниленко А. С. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику; колективна монографія / А. С. Даниленко, О. М. Варченко, О. А. Шуст та ін. – Біла Церква, 2011. – 529 с.

Обобщены зарубежный и отечественный опыт государственной поддержки эффективного развития сельскохозяйственной кооперации. Доказана экономическая целесообразность создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и разработаны рекомендации по их развитию.

Ключевые слова: кооперация, аграрный сектор, обслуживающие кооперативы, молочные кооперативы, государственная поддержка.

The foreign and domestic experience in state support efficient development of agricultural cooperatives are generalized. The economic feasibility of establishing agricultural service cooperatives, and developed recommendations for their development are specified.

Key words: cooperation, agriculture, service cooperatives, dairy cooperatives, state support.